

مدل مرحله‌ای نولان؛ ابزاری برای برنامه‌ریزی فناوری اطلاعات

عبدالرضا شاکری

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب
r_shakeri@isc.iranet.net

محمد جواد قربانی*

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور
ghorbani_ja@yahoo.comتاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۰۸/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۰۸

چکیده

در دنیای کسب و کار امروزی که رقابت به صورت افسار گسیخته‌ای توسعه پیدا کرده، بکارگیری فناوری اطلاعات برای دستیابی به مزیت رقابتی و به منظور مقابله با رقبا اجتناب ناپذیر شده و عاملی برای تضمین بقا محسوب می‌گردد. از آنجا که استفاده از فناوری اطلاعات مستلزم هزینه‌های هنگفتی برای شرکت‌ها می‌باشد، بکارگیری فناوری اطلاعات بدون برنامه و جهت، در مواردی نه تنها مشکلات پیش روی شرکت‌ها را رفع نمی‌کند بلکه ممکن است علاوه بر تحمیل هزینه منجر به بروز مشکلات جدیدی نیز گردد. از این رو سازمان‌ها به منظور برخورداری از مزایای ناشی از استفاده فناوری اطلاعات باید به صورت هدفمند و با برنامه عمل کنند. شرکت‌ها باید از ویژگی‌های خاص خود در کنار شرایط محیطی که منجر به بروز فرصت‌ها و تهدیدهایی برای استقرار فناوری اطلاعات می‌گردد، شناخت حاصل نمایند و از این طریق احتمال شکست خود را کاهش و موفقیت را افزایش دهند. اگر چه مدل‌ها و روش‌شناسی‌های متعددی برای حوزه‌های مختلف و مراحل مختلف بکارگیری فناوری اطلاعات ارائه شده است ولی بین آنها مدل مرحله‌ای نولان به عنوان یکی از روش‌شناسی‌های اصلی در مرحله برنامه‌ریزی شناخته می‌شود. لذا در این مقاله تلاش شده تا ضمن معرفی کامل این روش‌شناسی به بررسی ارتباط بین سیک‌های مدیریتی و میزان مشارکت کاربران و موفقیت سیستم در مراحل مختلف مدل پرداخته شود تا به عنوان ابزاری برای برنامه‌ریزی فناوری اطلاعات مورد استفاده قرار گیرد و میزان موفقیت شرکت‌ها در بکارگیری و استقرار فناوری اطلاعات افزایش یابد.

وازگان کلیدی

برنامه‌ریزی فناوری اطلاعات، مدل مرحله‌ای نولان، مراحل رشد سیستم، سیک رهبری، مشارکت.

مقدمه

مدیران برای انجام کلیه وظایف خود از جمله برنامه‌ریزی، هماهنگی، سازماندهی، کنترل و رهبری به اطلاعات به عنوان یک عنصر حیاتی برای تصمیم‌گیری که جوهره مدیریت است نیاز دارند. با توجه به مزایای فناوری اطلاعات برای کاربران، ذینفعان و مشتریان، سازمان‌های استفاده از آن تغییب شده‌اند. ولی باید توجه داشت که استفاده بدون برنامه از فناوری اطلاعات ممکن است مشکلاتی را برای سازمان ایجاد کند و آن مشکلات به عنوان مشکلات و تنگناهای ناشی از فناوری اطلاعات قلمداد گردد و باعث کاهش

در این دوران که آن را عصر اطلاعات نامیده‌اند و سازمان‌ها در جامعه‌ای متحول و رقابتی به سر می‌برند، سازمان‌ها ناگزیر از برنامه‌ریزی برای کاهش عدم اطمینان نسبت به آینده هستند. امروزه امور بازرگانی، تولید و ارائه خدمات با سرعتی بیشتر نسبت به گذشته انجام می‌شود. فناوری جدید چنان سرعتی به انجام امور بازرگانی بخشیده که حتی چند سال پیش تصور آن نمی‌شد. نه تنها گردش منابع فیزیکی در مؤسسات افزایش یافته بلکه گردش اطلاعات نیز افزایش یافته و

* نویسنده مسئول مکاتبات

و گسترش و اولویت‌بندی پژوهش‌ها وجود دارد.

۳- کنترل^۲ : از هنگام افزایش بودجه روی سیستم‌های اطلاعاتی مرحله سوم آغاز می‌گردد. در این مرحله مدیریت افزایش بودجه را می‌بیند و متمایل به اعمال کنترل روی آن است. بعضی از شرکت‌های این مرحله اقدام به برقراری قوانین و سیاست‌هایی برای کنترل هزینه‌ها می‌کنند. بعضی دیگر اقدام به تشکیل «کمیته کنترل» برای بازرگانی و کنترل کلیه خریدها و انجام عملیات محاسباتی می‌کنند. در این مرحله روابط و قوانینی برای متمرکز کردن استفاده از سیستم به اجرا در می‌آید و این امر ممکن است توانایی سازمان در استفاده از سیستم برای کسب نوآوری در پژوهش‌ها را در آینده تحت الشاعع خود قرار دهد. بنابراین مدیران باید نسبت به این امر دید وسیع‌تری پیدا کنند. در این مرحله تحلیل‌گران سیستم با کاربران نهایی و بخش‌های شناسایی نیازهای آینده و برقرار کردن ارتباط نزدیک بین سیستم و انسان ارتباط برقرار می‌کنند. در این مرحله تمرکز به جای تولید روی فرایندهایی است که می‌توانند به مدیریت کمک کنند.

۴- تلفیق^۳ : در این مرحله از فعالیت سیستم اطلاعاتی، کاربران سیستم آگاهی نسبی به دست آورده‌اند و مدیریت اقدام به تهیه استانداردهای متوجه برای پردازش داده‌ها در سیستم می‌کند و به این منظور یک کمیته راهبردی^۴ برای اولویت‌بندی اطلاعات و وضع استانداردها مركب از کاربران، مدیران عالی و متخصصان سیستم تشکیل می‌گردد. در این مرحله نوآوری و ثبات در عملکرد و توسعه سازمان به طور همزمان قبل اجرایی و بودجه سیستم‌های اطلاعاتی برابر با سازمان‌های رشد یافته است. در این مرحله توجه ویژه به داده‌های واقعی می‌گردد و سرمایه‌گذاری

اتفاق زمانی رخ می‌دهد که به طور صحیح مدیریت شود. یک سیستم کامپیوتی در این مرحله به عنوان منبعی برای ذخیره کردن حساب‌ها و هزینه‌های مخصوصاً فعالیت‌های مرتبط با پژوهش‌های اداری محسوب می‌گردد. در این مرحله مدیریت به ندرت از کامپیوتر برای اهداف کنترلی و برنامه‌ریزی استفاده می‌کند. در خلال این مرحله یک نگرش مهم برای استقرار کامپیوت در سازمان ایجاد می‌گردد. معمولاً کامپیوت در بخش‌های کنترل و حسابداری به کار گرفته می‌شود. مرحله شروع بکارگیری سیستم‌های کامپیوتی با مقداری ترس همراه است. چرا که بسیاری از کارکنان از بیکار شدن خود می‌ترسند و دیگران از تعییرات رفتاری و کاری ترس و اضطراب دارند. چرا که بسیاری از کارهای در گذشته به صورت دستی انجام می‌شد و با وارد شدن کامپیوت نحوه انجام دادن کارها تعییر می‌کند.

۲- توسعه^۵ در این مرحله سیستم‌های کامپیوتی بدون برنامه‌ریزی و پیش‌بینی رشد و توسعه پیدا می‌کنند. در این مرحله کنترل به صورت غیرمتوجه انجام می‌شود و مدیریت اجازه می‌دهد که بخش‌های مختلف به طور آزادانه و بر اساس نیازی که تشخیص می‌دهند از سیستم استفاده کنند. در این مرحله اغلب هزینه‌های اقتصادی پژوهش‌های جدید مورد چشم پوشی قرار می‌گیرد و توجیه هزینه‌های خرید کامپیوت جهت گسترش سیستم صورت می‌گیرد و این امر برای مدیران قابل قبول است. نیروی انسانی مجدوب و شیفتنه تجهیزات و امکانات کاربردی سیستم قرار می‌گیرد. در این مرحله شور و اشتیاق کارکنان، افزایش سرمایه‌گذاری روی سخت‌افزارها و نرم‌افزارها را توجیه می‌کند ولی متأسفانه در مواردی فقدان راهبردهای شفاف مدیریتی برای استقرار، توسعه

مدل مرحله‌ای نولان

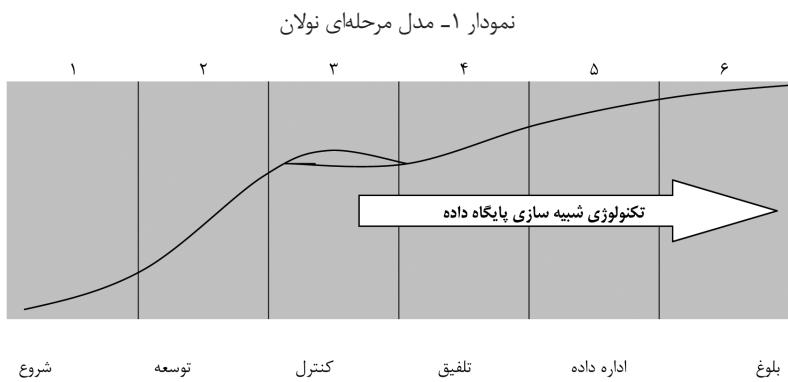
کودکان هنگام شروع به یادگیری برای راه رفتن، لنگان لنگان راه می‌روند و گاهی به زمین می‌خورند. هنگامی که آنها رشد می‌کنند، کنترل تعادل خود را به دست می‌گیرند و زمانی که به بلوغ می‌رسند، امیدواریم بتوانند برای آینده خود برنامه‌ریزی کنند و کارراهه خود را مشخص کنند. سرمایه‌گذاری روی سیستم‌های اطلاعات اغلب شبیه این دوره‌های زندگی انسانی است.^[۴] مدل مرحله‌ای نولان نیز با نگاهی دوره‌ای و مرحله‌ای به استقرار فناوری اطلاعات ارائه شده است. این مدل دارای دو مفهوم کلیدی «مراحل رشد» و «فرایندهای رشد» است که در ادامه تشریح می‌گردد.

مراحل رشد

۱- شروع^۶ : همه سازمان‌ها از این مرحله گذر می‌کنند. در این مرحله سازمان‌ها برای اولین بار شروع به خرید کامپیوت می‌کنند. در ابتدا بکارگیری و استفاده از کامپیوت یک گام عمده رو به جلو برای سازمان محسوب می‌گردد اما این

1. Initiation
2. Expansion
3. Control

4. Integration
5. Steering Committees

کسب و کار ندارند ولی در مراحل پایانی آنها نقش فعال در طراحی و توسعه کاربردهای IT برای نیازهایشان دارند.

نمودار ۲ ویژگی‌های هر مرحله از رشد و فرایندهای رشد، فعالیت سیستم‌های اطلاعاتی و یادگیری سازمانی را توصیف می‌کند و شامل موارد زیر است:

۱- سبد نرمافزارهای کاربردی^۳ : شامل تهیه سبدی از نرمافزارهای کاربردی برای استفاده از IT در کسب و کار سازمان می‌گردد. سبد نرمافزارهای کاربردی به عنوان یک فناوری جدید و عاملی برای ایجاد ظرفیت‌های جدید رشد و تکامل سازمانی محسوب می‌گردد.

۲- منابع^۴ : منابع شامل پول، فناوری و نیروی انسانی برای به کار بردن و استفاده از کامپیوتر برای کسب و کار است و یک عامل لازم و ضروری است.

۳- مدیریت^۵ : تکنیکها و رویه‌هایی از قبیل (برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدیریت پروژه) است که استفاده کارای منابع را تضمین می‌کند. هدف مدیریت ایجاد تعادل بین افزایش یا کاهش کنترل برای هر مرحله است.

۴- آگاهی کاربران^۶ : شامل توانایی کاربران برای استفاده کارای IT در کارشان می‌باشد. در مرحله اول کاربران تمایلی به بکارگیری IT در

- 1. Data Administration
- 2. Maturity
- 3. Applications Portfolio

فرایندهای رشد

سازمان برای ایجاد یک «مدیریت پایگاه داده» است و سعی می‌شود کارکنان را در منابع اطلاعاتی سازمان شریک کند.

۵- اداره داده: هم اکنون مدیران برای بکارگیری سیستم‌های اطلاعاتی و کامپیوتی کردن سازمان‌ها با تجربه شده‌اند. آنها در عمل و تئوری تجربه کسب کرده‌اند، آموزش دیده‌اند و یاد گرفته‌اند. یک نگرش مشترک در ارتباط با لزوم سیستم اطلاعاتی بین مدیران و کارکنان ایجاد شده است. آنها داده‌ها را به عنوان یک منبع مهم برای سازمان به شمار می‌آورند و نیروهای انسانی سازمان لزوم استفاده از سیستم اطلاعاتی و پایگاه داده برای کسب موفقیت سازمان را درکرده‌اند. در این مرحله سرمایه‌گذاری روی اطلاعات مانند سرمایه‌گذاری روی زمین،

تجهیزات و نیروی انسانی به عنوان یک سرمایه‌گذاری با ارزش محسوب می‌گردد. فناوری در این مرحله به عنوان یک عامل هدایت کننده محسوب می‌گردد. اهمیت توجه به مدیریت پایگاه داده به طور مستمر افزایش می‌یابد و کامپیوترهای شخصی و ریزپردازنده‌ها به عنوان یک عامل برای پشتیبانی تصمیم و شبکه کردن سیستم به طور روزافرون مورد توجه قرار می‌گیرد.

۶- بلوغ^۷: در این مرحله همه اجزاء سیستم‌های اطلاعاتی در جای خود قرار می‌گیرند. کمیته راهبردی، مسئول اعمال کنترل کلی است و فعالیت‌ها و عملکرد سازمانی گسترش پیدا کرده است. در این مرحله سبد نرمافزارهای کاربردی سازمان تکمیل می‌گردد و سعی در سازگار کردن آنها با اهداف سازمانی می‌شود و برنامه‌های سیستم‌های اطلاعاتی و راهبردهای شرکت برای دستیابی به مزیت‌های رقابتی به هم وابسته و مرتبط می‌گرددن. [۶]

- 4. Resources
- 5. Management

- 6. User awareness
- 7. People - oriented style

نمودار-۲- جزئیات مراحل شش گانه مدل نولان

بروگ	بلوغ	اداره داده	تلقیق	کنترل	توسعه	شروع	سبک افزارهای کاربردی
تلقیق نرم افزارهای کاربردی برای انعکاس جریان اطلاعات	تلقیق نرم افزارهای کاربردی با سازمان پایگاه داده	متاسب کردن نرم افزارها و زیرساختها	بهبود مستندات	افزایش کاربردها	کاهش هزینه‌های کاربردی و عملیاتی		
مدیریت منابع داده	اداره داده	استقرار کامپیوترهای چندگانه و نیمه‌های حساب کاربران	مدیریت مبانی	برنامه‌های کاربردار user-» «oriented	تخصصی شدن برای بادگیری فنی	پرودازش داده‌های سازمان «منابع»	برخلاف سبک «رابطه‌مدار» می‌تواند تأثیر مثبت روی مشارکت کارکنان داشته باشد. در این مرحله نیاز است که نرم‌افزارهای کاربردی موجود در ارتباط با دیدگاهها و اهداف سازمانی ساختاردهی مجدد شوند.
استراتژیک منابع داده	برنامه‌ریزی	سیستم‌های عمومی و داده‌های مشترک	سیستم‌های کنترل رسمی برنامه‌ریزی سفارشی	برنامه‌ریزی و کنترل و برنامه‌ریزی	فقدان مدیریت مدیریت	کنترل و برنامه‌ریزی پرودازش داده «مدیریت»	مدیران رابطه‌مدار اعتماد و صداقت را در ارتباط با اهداف مشترک با دیگران گسترش می‌دهند. آنها از تعارض اجتناب می‌کنند و به موافقت و همراهی توجه دارند که این ممکن است در مواردی باعث بروز اشتباہ گردد. به این علت رویه‌ها باید به طور رسمی مورد اجرا قرار گیرد. در این مرحله مدیریت با سبک کار مدار اولویت دارد.
کاربر و مسئولیت پردازش داده	موافقت یکپارچه شدن کاربر و مسئولیت پردازش داده	پاسخگویی به طور کارا	مسئولیت ایجاد پاسخگویی افراد در برابر سیستم	شور و اشتیاق سطحی برای استفاده از سیستم	عدم مداخله	آگاهی کاربران	۳- در مرحله بلوغ، هیچکدام از سبک‌های رابطه‌مدار و کار مدار تأثیر عمده‌زیادی بر مشارکت کاربران ندارند. به این علت که کاربران نسبت به منابع کامپیوتري در مقابل سازمان مسئول و پاسخگو هستند.

Source:

His-Peng Lu And jyun-Yu wang ,The relationship between management styles , user participation , and systems success over MIS growth stages , Information of management .PP 203-213 (1997) & James I. Cash, Jr. Richard L. Nolan , BUILDING the Information - AGE organization , IRWIN(1993)

کاربران باید نحوه کار با فناوری جدید را بیاموزند. در این مرحله به علت افزایش هزینه نرم‌افزارهای کاربردی تأکید روی کنترل و تلقیق است. نرم‌افزارهای کاربردی موجود نیاز به ساختاردهی مجدد. طبقه‌بندی و تلقیق دارند. سبک مدیریتی کار مدار می‌تواند طبقه‌بندی و کنترل را تسهیل کند در حالی که سبک مدیریتی راضیات‌بخشی سیستم تأثیری ندارد. در این مرحله از زمان، مهارت‌ها و توانایی‌های کارکردن با فناوری جدید بیش از سبک‌های مدیریتی حائز اهمیت با موقفيت سیستم «رضایت بخشی» دارند.

۳- در مرحله بلوغ، هر دو سبک رابطه‌مدار و کار مدار ارتباط معناداری با موقفيت سیستم

و تمایل به کاهش کنترل و قبول پیشنهادات و سهولت در برقراری ارتباط با کارکنان و گرمی برخورد با دیگران، می‌توانند مشارکت کارکنان را تسهیل کنند.

۲- در مرحله کنترل، مدیریت سبک «کار مدار» برخلاف سبک «رابطه‌مدار» می‌تواند تأثیر مثبت روی مشارکت کارکنان داشته باشد. در این مرحله نیاز است که نرم‌افزارهای کاربردی موجود در ارتباط با دیدگاهها و اهداف سازمانی ساختاردهی مجدد شوند.

مدیران رابطه‌مدار اعتماد و صداقت را در ارتباط با اهداف مشترک با دیگران گسترش می‌دهند. آنها از تعارض اجتناب می‌کنند و به موافقت و همراهی توجه دارند که این ممکن است در مواردی باعث بروز اشتباہ گردد. به این علت رویه‌ها باید به طور رسمی مورد اجرا قرار گیرد. در این مرحله مدیریت با سبک کار مدار اولویت دارد.

۳- در مرحله بلوغ، هیچکدام از سبک‌های رابطه‌مدار و کار مدار تأثیر عمده‌زیادی بر مشارکت کاربران ندارند. به این علت که کاربران نسبت به منابع کامپیوتري در مقابل سازمان مسئول و پاسخگو هستند.

ارتباط بین سبک‌های مدیریتی و موقفيت سیستم در مراحل رشد سیستم

سبک‌های مدیریتی نه تنها در ارتباط با مشارکت کاربران مهم است بلکه در ارتباط با موقفيت سیستم در مراحل رشد فناوری اطلاعات نیز دارای اهمیت است.

۱- در مرحله رشد، هر دو سبک مدیریتی برای موقفيت سیستم به طور مستقل مؤثر نیستند. در این مرحله کامپیوت وارد سازمان می‌گردد و

References

1. Beheshtian. Mehdi & Abolhasani. Hosein, " Systems of Management Information", Tehran, Tabesh Publisher ,P 13 (1373) (In Persian)
2. Ananda Mukherji, "The evolution of information systems: their impact on organizations and structures", P.P 497-507
3. His-Peng Lu And jyun-Yu wang ,The relationship between management styles , user participation , and systems success over MIS growth stages , Information of management ,PP 203-213 (1997)
4. James A.senn, "Information systems in Management", wadsworth publishing company, third edition (1987)
5. James I. Cash, Jr. Richard L. Nolan, BUILDING the Information - AGE organization , IRWIN (1993)
6. MERLE P. MARTIN , " Analysis And Design Of Business Information Systems", PRENTICE - Hall, SECOND Edition, P.P. 92-94 (1995)
7. Turban and et.al,"Information Technology for management: Transforming business in the Digital Economy",Wiley, 3rd Edition, P.351 (2002)

هزینه‌های خود را کاهش دهند. هر چه سازمان‌ها در ترسیم موقعیت فعلی خود در مراحل مختلف چرخه بهتر عمل کنند، میزان احتمال موفقیت آنها در بکارگیری فناوری اطلاعات افزایش می‌یابد. مدیران و تصمیم‌گیرندگان باید توجه داشته باشند که استفاده بدون برنامه از فناوری اطلاعات ممکن است مشکلاتی را برای سازمان ایجاد کند و آن مشکلات به عنوان مشکلات و تنگناهای ناشی از فناوری اطلاعات قلمداد گردد و باعث کاهش اعتقاد مدیران و در نهایت کاهش استفاده از فناوری اطلاعات در سازمان‌ها علیرغم مزایای آن گردد. از این رو سازمان‌ها باید با برنامه‌ریزی در صدد بکارگیری از فناوری اطلاعات برآیند. مدل مرحله‌ای نولان با شبیه‌سازی مراحل استفاده از فناوری اطلاعات به مراحل رشد انسان ضرورت ایجاد یک نگرش مشترک بین مدیران و کارکنان جهت بکارگیری سیستم‌های اطلاعاتی را به منظور بهبود مدیریت و برنامه‌ریزی در استقرار IT/IS تأکید می‌کند.

سیستم دارند. این مرحله بر اداره داده‌ها در مقابل توسعه نرم‌افزارهای کاربردی تأکید دارد. داده‌ها به افراد تعلق دارند بلکه متعلق به سازمان هستند. اطلاعات به عنوان یک منبع و یک عامل راهبردی برای سازمان محسوب می‌گردد. مدیران رابطه‌مدار به ایجاد و استفاده از داده‌های به دست آمده از منابع مختلف و بررسی راه حل‌های متفاوت توجه دارند. مدیران کار مدار قوانین و رویه‌های را برای تقسیم و اشتراک در استفاده از اطلاعات برقرار می‌کنند. هر دو سبک رابطه‌مدار و کار مدار رابطه مثبت و معناداری با موقعيت سیستم «رضایت بخشی» دارند. [۳]

نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه مدیران برای انجام کلیه وظایف خود از جمله برنامه‌ریزی، هماهنگی، سازماندهی، کنترل و رهبری به اطلاعات به عنوان یک عنصر حیاتی نیاز دارند، بنابراین جریان اطلاعات در سازمان به خون در بدن انسان شبیه شده است و این بیانگر اهمیت اطلاعات برای سازمان‌ها و مدیران است. با توجه به قابلیت فناوری‌های نوین اطلاعاتی و مزایای آن برای کاربران، ذینفعان و مشتریان، سازمان‌ها به استفاده از آن ترغیب شده‌اند. بکارگیری فناوری اطلاعات مستلزم هزینه‌های هنگفت است و بر این اساس سازمان‌ها باید با برنامه‌ریزی در صدد بکارگیری از فناوری اطلاعات برآیند. با توجه به تأکید مدل بر مرحله‌ای بودن حرکت سازمان‌ها به سمت استقرار سیستم‌های اطلاعاتی، سازمان‌ها باید نسبت به ویژگی‌های سازمان در هر مرحله و مشکلات ناشی از ورود به مراحل بعد آشنایی کامل داشته باشند تا بتوانند سبک مدیریتی مناسب انتخاب کنند و از بروز مشکلات جلوگیری نمایند و